

UDK 341.31(470:477)
Bibliid 0543-3657, 75 (2024)
God. LXXV, br. 1190, str. 125–141
Pregledni naučni rad
Primljen: 6.11.2023.
Prihvaćen: 10.2.2024.
doi: https://doi.org/10.18485/iipe_mp.2024.75.1190.5
CC BY-SA 4.0

*Vladimir TRAPARA*¹

Različiti pristupi razumevanju rusko-ukrajinskog sukoba

SAŽETAK

Razumevanju goruće teme međunarodnih odnosa kakav je Rusko-ukrajinski rat, koji je započeo februara 2022, moguće je pristupiti na različite načine. Postojeći naučni fond o rusko-ukrajinskom sukobu koji je kulminirao ovim ratom omogućava da se napravi klasifikacija i kritički osvrt na pristupe njegovom razumevanju. Autor ovog rada to čini polazeći od četiri kriterijuma: „dodeljivanje krivice“ za sukob, naspram sistemskog pristupa; nivoi analize na kojima se traži za uzrocima sukoba; teorija/škola mišljenja o međunarodnim odnosima na osnovu koje se sukob analizira; istorijski naspram aistorijskom pristupu. Posebno obrazlažući i geopolitički pristup, a razlikujući Rusko-ukrajinski rat od šireg rusko-ukrajinskog sukoba, te dublje uzroke od neposrednih povoda za sukob, autor iz ocene prednosti i nedostataka različitih pristupa sugerše onaj koji bi bio optimalan za razumevanje ovako značajne teme.

Ključne reči: Rusko-ukrajinski rat, rusko-ukrajinski sukob, razumevanje međunarodnih sukoba, sistemski pristup, nivoi analize, teorije međunarodnih odnosa, istorijski pristup, geopolitika.

¹ Viši naučni saradnik, Institut za međunarodnu politiku i privredu. E-mail: vtrapara@diplomacy.bg.ac.rs, <https://orcid.org/0000-0001-9975-6446>
Senior Research Fellow, Institute of International Politics and Economics, Belgrade, Serbia.

Different Approaches to Understanding the Russo-Ukrainian Conflict

SUMMARY

Understanding a hot topic in international relations like the Russo-Ukrainian War (which broke out in February 2022) can be approached in a variety of ways. The existing scientific literature about the Russo-Ukrainian conflict that culminated in this war leaves room for a classification and critical review of the approaches to its understanding. The author of this paper does it based on the four criteria: "assigning blame" for the conflict against the systemic approach; levels of analysis at which causes of the conflict are sought; IR theory/school of thought based on which the conflict is analysed; and historical against a non-historical approach. Separately considering the geopolitical approach and differentiating between the Russo-Ukrainian War and a wider Russo-Ukrainian conflict, as well as between deeper and precipitating causes of the conflict, the author uses his assessment of the strengths and weaknesses of different approaches to suggest the one that would be optimal for understanding such an important topic.

Keywords: Russo-Ukrainian War, Russo-Ukrainian conflict, understanding international conflicts, systemic approach, levels of analysis, IR theories, historical approach, geopolitics.

Uvod

Od svog početka, februara 2022, Rusko-ukrajinski rat postao je tema međunarodnih odnosa od neprikosnovenog značaja.² Razumeti uzroke njegovog izbijanja, putanju koja je vodila ka njemu, kao i njegov tok i posledice – postalo je izazov, ali i imperativ za istraživače svetske politike. Činjenica da ovaj rat u trenutku pisanja još uvek traje (zasad nepune dve godine), te da u odnosu na njega nema dovoljne vremenske distance, glavna je poteškoća pri obavljanju zadatka njegovog potpunog razumevanja, kao i osnovni razlog zašto je naučna literatura koja se tim zadatkom bavi još uvek relativno oskudna.³ Rusko-ukrajinski rat, međutim, samo je najnoviji čin eskalacije jednog dugotrajnijeg rusko-ukrajinskog sukoba, čiji pokušaji razumevanja takođe traju duže i kao

² Što će ostati sve dok septembra 2023. ne bude dobio konkurenciju u vidu sukoba Izraela i Hamasa.

³ Kao najznačajniji dosad objavljeni naslov koji se sveobuhvatno bavi tekućim Rusko-ukrajinskim ratom (iako hronološki pokriva samo njegovu prvu godinu), izdvojili bismo knjigu Serhija Plohog, *Rusko-ukrajinski rat: povratak istorije*, koja se pojavila u proleće 2023. Videti: Serhii Plokyh, *The Russo-Ukrainian War: The Return of History*, W.W. Norton and Company, 2023.

rezultat su dali i mnogo veći fond naučne literature (posebno nakon prethodne ukrajinske krize i rata 2013–2015), koristan (ali i nezaobilazan) za objašnjenje i tekućeg rata. Cilj ovog rada je da prikaže, klasifikuje i pojasni različite pristupe razumevanju rusko-ukrajinskog sukoba (shvaćenog u širem smislu nego što je to aktuelni Rusko-ukrajinski rat), te da utvrdi njihove prednosti i nedostatke kako bi se čitaocima pomoglo da se lakše snađu i pronađu svoj model poimanja ove teme, uz dve bitne napomene. Ovaj rad ne pretenduje da sačini iscrpan kritički pregled literature o rusko-ukrajinskom sukobu, već će selektivni naslovi (knjige – u kojima je ova problematika najtemeljnije i najsveobuhvatnije prikazana, a zatim i naučni članci) koje razmatra biti u funkciji reprezentativnih primera za pristupe o kojima bude bilo reči. Uz to, iako se stavlja naglasak na literaturu nastalu nakon prethodne ukrajinske krize (jer je rusko-ukrajinsko pitanje tada u punoj meri dospelo u fokus istraživača međunarodnih odnosa), u radu se uzimaju u obzir i relevantni argumenti o rusko-ukrajinskim odnosima nastali ranije.

Pristupe razumevanju rusko-ukrajinskog sukoba možemo da klasifikujemo na četiri osnovna načina. Prva podela bila bi na one koji „dodeljuju krivicu“ sukobljenim stranama – bilo jednoj od njih bilo obema – tražeći, dakle, odgovornost za sukob kod samih aktera, i na one koji uzroke sukoba traže u sistemskim činiocima izvan volje tih istih aktera. Druga podela pravi se na osnovu nivoa analize, odnosno da li se za uzrocima sukoba traga na nivou međunarodnog sistema (međunarodni – sistemski nivo), da li unutar samih sukobljenih aktera (državni/unutrašnji – jedinični nivo), ili na nivou pojedinaca – političkih lidera koji u ime tih aktera donose odluke (pojedinačni nivo). Treća podela uzima u obzir teoriju međunarodnih odnosa, odnosno školu mišljenja sa čijeg stanovišta se objašnjava sukob, a to može biti realizam, liberalizam, konstruktivizam, neki četvrti pristup, ili mešavina više njih. Četvrta podela bila bi između istorijskog i aistorijskog pristupa objašnjenju aktuelnog sukoba, odnosno da li se on nastoji razumeti dubljim proučavanjem njegove istorije, ili samo fokusiranjem na savremene uzroke i kontekst. Kao poseban ugao razumevanja rusko-ukrajinskog sukoba, koji se i prepliće s navedenim podelama i stoji izvan njih, razmotrićemo geopolitički pristup. U razmatranju značajnog dela aspekata navedenih klasifikacija i pristupa, oslonićemo se na jednog od vodećih američkih teoretičara međunarodnih odnosa – Džozefa Naja (*Joseph S. Nye*), u čijem se udžbeniku *Kako razumevati međunarodne sukobe* – koji se inače već decenijama koristi na katedrama međunarodnih odnosa širom sveta – na raznovrsnim istorijskim primerima prikazuju i klasifikuju pristupi razumevanju međunarodnih sukoba.⁴

⁴ Naslov smo dali onako kako glasi u srpskom izdanju knjige, ali se za svrhe ovog rada služimo jednim od izvornih izdanja na engleskom jeziku: Joseph S. Nye, *Understanding International Conflicts: An Introduction to Theory and History*, Longman, New York, 2003 (fourth edition).

„Dodeljivanje krivice“ vs. sistemski pristup

U ratu u kome je jasno ko je koga napao, tj. koja strana je agresor, lako je upasti u iskušenje da se njoj „dodeli“ krivica za sukob i ne ide u dalje razmatranje geneze sukoba, koje bi eventualno pokazalo i neki element odgovornosti druge strane (ili treće – političkog Zapada predvođenog SAD), ili pak delovanje sistemskih činilaca na aktere. Tim pre što je među zapadnim autorima označavanje Rusije kao krivca za sukob sa Ukrajinom preovlađivalo i pre tekućeg rata. Dvojica angloameričkih istoričara ukrajinskog porekla, Serhii Plohi (*Serhii Plokhyy*) i Taras Kuzio (*Taras Kuzio*), reprezentativni su primeri antiruskog/proukrajinskog tumačenja rusko-ukrajinskog sukoba. S tim što ovaj Plohi zauzima nešto umereniju orijentaciju odbijanjem da prihvati narativ formulisan od strane osnivača savremene ukrajinske historiografije, Mihaila Hruševskog (*Mikhailo Hrushevsky*), koji ukrajinsku istoriju posmatra kao istoriju naroda koji postoji još od srednjeg veka.⁵ Ipak, kod njega je jasno da prevashodnu krivicu za savremeni sukob snosi Rusija koja, u nemogućnosti da svoj nacionalni identitet odvoji od imperijalnog i usled težnje da obnovi „izgubljeno kraljevstvo“, Ukrajinu smatra veštačkom tvorevinom i teži da je prisajedini „jedinstvenoj ruskoj naciji“ koja bi obuhvatila sve Istočne Slovene objedinjene ruskim jezikom i kulturom, dok je, s druge strane, ukrajinski nacionalni program uključiv i „od početka“ dozvoljava i druge jezike i kulture.⁶ Kuzio je u tom pogledu još kategoričniji – izvor sukoba vidi u nesposobnosti Rusije da prihvati nezavisnost Ukrajine još od trenutka njenog proglašenja, te u jačanju ruskog imperijalnog nacionalizma koji ne priznaje posebnost ukrajinske nacije, već smatra da Ukrajina treba da sledi „istočnoslovensku nacionalnu politiku“ poput Belorusije (da se transformiše u „Belorusiju 2“).⁷ Poredeći ruski i ukrajinski nacionalizam on ističe negativne karakteristike prvog, dok ih kod drugog ublažava ili pretvara u pozitivne – npr. kada kaže da Rusija želi hegemoniju nad Evroazijom, dok Ukrajina samo teži očuvanju suvereniteta, ili kada ocenjuje da Rusija negira ukrajinski jezik, dok mere protiv ruskog jezika od strane Ukrajine naziva „afirmativnom akcijom“, ili pak kad navodi da su Ukrajinci izabrali „evropske vrednosti“, za razliku od Rusa koji zapadne vrednosti smatraju dekadentnim, a sopstvene

⁵ Plohi se eksplicitno izjasnio protiv projektovanja savremenih identiteta tako daleko u prošlost. Serhii Plokhyy, *The Gates of Europe: A History of Ukraine*, Basic Books, New York, 2015, 20–21.

⁶ Ibid., 349–351; Serhii Plokhyy, *Lost Kingdom: A History of Russian Nationalism from Ivan the Great to Vladimir Putin*, Penguin Books, 2017 (e-book), 11–14.

⁷ Taras Kuzio, *Russian Nationalism and the Russian-Ukrainian War: Autocracy-Orthodoxy-Nationality*, Routledge, London and New York, 2022, 9–10, 37–38, 45–46.

⁸ Ibid., 21–25. Kuzio ide čak do tvrdnje da je Rusima „šoviniistički kompleks“ duboko ukorenjen u identitet, dok, s druge strane, nacionalisti u Ukrajini nikada nisu protiv Rusa

superiornim itd.⁸ Ni Plohi ni Kuzio ne vide naročitu odgovornost političkog Zapada za rusko-ukrajinski sukob, kao ni Endrju Vilson (*Andrew Wilson*) koji, recimo, mnogo benignije posmatra zapadni doprinos ukrajinskoj krizi i sukobu, između ostalog suprotstavljajući „neefikasnu zapadnu meku moć“ „ruskoj lomljivoj tvrdoj moći“.⁹

Na drugom polu su pristupi autora, među njima i zapadnih, koji aboliraju Rusiju od odgovornosti, a krivicu pretežno pripisuju Zapadu i ukrajinskim nacionalistima. Među njima bismo istakli Ričarda Sakvu (*Richard Sakwa*) i Džona Miršajmera (*John J. Mearsheimer*). Sakva smatra da se ukrajinska kriza zapravo sastoji od dve međupovezane krize – ukrajinske krize, kao krize unutar same Ukrajine (*Ukrainian crisis*), i krize oko Ukrajine, kao krize šireg evropskog sistema povezane s dešavanjima u Ukrajini (*Ukraine crisis*). Za drugu je kriv Zapad, koji je u svom širenju NATO na istok i „agresivnom promovisanju demokratije“ zanemario bezbednosne interese Rusije, koja se umesto zapadne ideje „šire Evrope“, odnosno na istok proširene evroatlantske bezbednosne i političke zajednice, nakon Hladnog rata zalagala za „veliku Evropu“ od Lisabona do Vladivostoka, sa više nezavisnih centara moći.¹⁰ Za prvu su krivi ukrajinski nacionalisti koji su prigrlili „monističku“ viziju ukrajinstva, prema kojoj Ukrajina mora da bude zasnovana isključivo na ukrajinskom etnosu, unitarna, jednojezična, politički i kulturno odvojena od Rusije, za razliku od „pluralističke“ vizije ukrajinske državnosti koja Ukrajinu vidi kao dom više različitih naroda, kultura i jezika, oblikovan pod uticajem duge istorije fragmentirane državnosti i promena granica.¹¹ Miršajmer glavni uzrok ukrajinske krize vidi u ideološki motivisanom zapadnom širenju NATO i EU na istok, te promovisanju demokratije koje je zadrlo u sferu uticaja Rusije kao velike sile i isprovociralo njenu vojnu reakciju.¹²

Postoje pristupi koji ukazuju na podeljenu krivicu, odnosno odgovornost za sukob svaljuju na obe strane, kao i oni koji krivicu ne pripisuju nikome već uzroke sukoba traže u sistemskim činiocima koji

koristili „genocidni diskurs“ kakav protiv Ukrajinaca koriste „ruski evrozijci, fašisti i neonacisti“, niti je prema njemu ijedna ukrajinska nacionalistička grupa ikada negirala postojanje ruske države ili nacije. *Ibid.*, 133, 196.

⁹ Andrew Wilson, *Ukraine Crisis: What It Means for the West*, Yale University Press, New Haven and London, 2014, 204.

¹⁰ Richard Sakwa, *Frontline Ukraine: Crisis in the Borderlands*, I. B. Taurus, 2014 (e-book), 51–52.

¹¹ *Ibid.*, 29–50.

¹² John J. Mearsheimer, „Why the Ukraine Crisis is the West’s Fault: The Liberal Delusions That Provoked Putin“, *Foreign Affairs*, September–October 2014, 1–12. Za detaljnije sumiranje Miršajmerovih argumenata, videti: Pavle Nedić i Nebojša Vuković, „Plivanje protiv struje: argumenti Džona Miršajmera o odgovornosti za rat u Ukrajini“, u: *Rat u Ukrajini: ono što znamo i ono što ne znamo*, Nebojša Vuković i Mihajlo Kopanja (urs.), Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2023, 249–262.

ograničavaju slobodu aktera. Primer za prvu grupu su Semjuel Čarap (*Samuel Charap*) i Timoti Kolton (*Timothy J. Colton*), koji smatraju da u ukrajinskom sukobu niko nema „čiste ruke“, te da su konstruktivne politike i delovanje pre izuzetak nego pravilo kod svih strana. Prema njima, sukob karakteriše igra „negativne sume“ u kojoj su sve strane u gorem položaju nego pre njegovog početka, a kao proizvod igre „nulte sume“ koju prema „državama između“, u koje spada i Ukrajina, vode Rusija, SAD i EU.¹³ Andrej Cigankov (*Andrei P. Tsygankov*), koji je ranije bio naklonjeniji Rusiji, za aktuelni rat takođe iznosi ocenu o podeljenoj krivici – između Zapada, koji želi da oblikuje svet prema svojim pravilima, i Rusije, koja poseduje „istorijski ustanovljeni kompleks razmišljanja Petra Velikog“.¹⁴ Uravnoteženi pristup zauzima i Milan Subotić, koji u svojoj knjizi o „politici istorije“ podjednako kritikuje i ukrajinski i ruski nacionalizam.¹⁵ Drugu grupu – sistemske pristupe – predstavlja Pol D’Anijeri (*Paul D’Anieri*), koji eksplicitno kritikuje „dodeljivanje krivice“, smatrajući da je ono stvar subjektivnog mišljenja i vrednosti koje neko usvaja.¹⁶ Prema D’Anijeriju, rusko-ukrajinski sukob ima korene u „dubokom neslaganju kako posthladnoratovski svet treba da izgleda“, te spremnosti aktera da preuzmu povećane rizike kada bi im se učinilo da je njihova koncepcija pod pretnjom. Sukob je pokrenut trima paralelnim dinamikama: bezbednosnom dilemom između Rusije i Zapada; spojem demokratizacije i geopolitike; unutrašnjom politikom koja je na sve tri strane (ruskoj, ukrajinskoj i zapadnoj) favorizovala „čvrstorukaška“ rešenja.¹⁷ Rusija i Ukrajina sporile su se oko toga da li njihov odnos treba da se zasniva na suverenoj jednakosti ili tradicionalnoj ruskoj hegemoniji, a Rusija i Zapad oko toga treba li Rusija da bude „normalna“ država ili velika sila sa sferom uticaja i pravom veta na bezbednosne aranžmane.¹⁸ Ipak, D’Anijerijevu „neutralnost“ donekle dovodi u pitanje forsiranje teze o zapadnoj demokratizaciji kao pretnji za Rusiju (o čemu ćemo videti kasnije), te koautorstvo knjige sa Kuziom.¹⁹

¹³ Samuel Charap & Timothy J. Colton, *Everyone Loses: The Ukraine Crisis and the Ruinous Contest for Post-Soviet Eurasia*, The International Institute for Strategic Studies, London, 2017, 23, 27.

¹⁴ Andrei P. Tsygankov, “The Harvest of Globalism: How Russia Can Move from Confrontation to Construction”, *Russia in Global Affairs*, Vol. 20, No. 3, 2022, 64.

¹⁵ Videti: Milan Subotić, *Napred, u prošlost: studije o politici istorije u Poljskoj, Ukrajini i Rusiji*, Fabrika knjiga, Pešćanik, Beograd, 2019, 91–179, 193–292.

¹⁶ Paul D’Anieri, *Ukraine and Russia: From Civilized Divorce to Uncivil War*, Cambridge University Press, Cambridge, 2019, 263–264.

¹⁷ *Ibid.*, 9.

¹⁸ *Ibid.*, 10–11.

¹⁹ Videti: Taras Kuzio and Paul D’Anieri, *The Sources of Russia’s Great Power Politics: Ukraine and the Challenge to the European Order*, E-International Relations Publishing, Bristol, 2018.

Osnovni problem s pristupima koji „dodeljuju krivicu“ jeste što su najčešće posledica pristrasnosti autora (koja je npr. kod zapadnih autora ukrajinskog porekla i očekivana), te neravnopravnog tretiranja sukobljenih strana, od kojih se jedna posmatra kao moralno „dobra“, a druga kao „zla“.²⁰ Uloga agresora u tekućem ratu sama po sebi ne može da bude dovoljan argument da se krivica svali isključivo na Rusiju, pogotovo ako se uđe u razmatranje geneze šire shvaćenog rusko-ukrajinskog sukoba.²¹ Isto važi i za pristupe koji su pristrasni u korist Rusije, te stoga prednost dajemo pristupima koji ističu podeljenu odgovornost. No, podeljena odgovornost ne znači i *jednaku* odgovornost – jedna strana može da se ispostavi odgovornijom od druge, ali tek nakon nepristrasne analize, koja uzima u obzir interese svih aktera.²² Takođe, utvrđivanje odgovornosti sukobljenih strana ne kosi se sa sistemskim pristupom, tako da dilemu iznetu u naslovu ovog odeljka zapravo smatramo lažnom. Sasvim je legitimno posmatrati sukob istovremeno i kao proizvod volja aktera i činilaca nezavisnih od njihove volje. Kako se ti činoci mogu naći na različitim „nivoima analize“, to je sledeća tema koju valja razmotriti.

Pristupi prema nivoima analize

Drugu podelu pristupa razumevanju rusko-ukrajinskog sukoba izveli smo na osnovu čuvenog koncepta nivoa analize koji je razvio Kenet Volc

²⁰ Suprotan ovom bio bi pristup koji Naj naziva moralnim skepticizmom, jer izbegava da u analizi međunarodnih sukoba traži moralno ispravnu i pogrešnu stranu. Joseph S. Nye, „Understanding International Conflicts: An Introduction to Theory and History“, 23, 28. Pomenućemo i da se svojevrsnim „ocem“ pristrasnosti prema Ukrajini među zapadnim misliocima o međunarodnoj politici može smatrati Zbignjev Bžežinski (*Zbigniew Brzezinski*), koji je u svojoj *Velikoj šahovskoj tabli* kritikovao SAD i druge zapadne države zbog „tromosti u prepoznavanju geopolitičkog značaja posebne ukrajinske države“ u prvoj polovini 90-ih godina prošlog veka, pozdravivši to što su sredinom decenije postale „snažna zaleđina kijejskog separatnog identiteta“, dok je Rusiju pozvao da „raskine s imperijalnom prošlošću“ i „jasno i nedvosmisleno prihvati nezavisnu egzistenciju Ukrajine, njenih granica i njenog samosvojnog nacionalnog identiteta“. Zbignjev Bžežinski, „Velika šahovska tabla“, CID, Podgorica, Romanov, Banja Luka, 2002 (1997), 107, 113.

²¹ Ako bi agresija bila kriterijum, podsetili bismo na primer da su u Prvom balkanskom ratu 1912–1913. države članice Balkanskog saveza (Srbija, Bugarska, Grčka i Crna Gora) tehnički izvršile agresiju na Osmanlijsku imperiju, pa ipak niko danas ne spori da je taj rat iz njihovog ugla bio oslobodilački. Ni Rusija ne vidi svoju trenutnu vojnu akciju protiv Ukrajine kao agresorsku, već je pravda „oslobodilačkom“ misijom.

²² Za primer takve analize, koja ustanovljava podeljenu odgovornost Rusije, Ukrajine i političkog Zapada za savremeni rusko-ukrajinski sukob, da bi na kraju ocenila Rusiju, odnosno njenog predsednika Putina, kao aktera prvenstveno odgovornog za eskalaciju tog sukoba do tekućeg rata. Videti: Vladimir Trapara, *Rusija i Ukrajina: poreklo jedne tragedije*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2023, 272–275, 279, 287–288.

(Kenneth N. Waltz), prema kome se uzroci međunarodnih fenomena mogu tražiti na nivou međunarodnog sistema (*systemic level of analysis*), država kao njegovih jedinica (*unit level*) i pojedinaca koji donose političke odluke (*individual level*).²³ Pojedini autori favorizuju neki od nivoa analize, drugi ih kombinuju. Izbor nivoa analize donekle je povezan s pitanjem dodeljivanja krivice. Recimo, logično je da će oni koji „dodeljuju krivicu“ favorizovati državni i pojedinačni nivo, dok će pristalice sistemskog pristupa biti sklonije uvođenju u igru sistemskog nivoa (iako sistemskih činilaca ima i na državnom nivou). Pojedinačni nivo manje-više ističu svi koji krivicu svaljuju na Rusiju, jer apostrofiraju njenog predsednika Vladimira Putina kao lično odgovornog za sukob. Recimo, Vilson to čini na više mesta ističući kako je ka sukobu odvelo to što je Putin vremenom doživeo ideološku evoluciju i postao „žrtva sopstvene propagande“.²⁴ Pojedinačni nivo, međutim, retko ide sam – iako npr. Kuzio i Plohi takođe govore o Putinovoj evoluciji i odlukama koje su započele sukob, kod njih ipak dominira državni nivo analize. Za Kuzija je osnovni problem u tome što je Putin prigrlio „civilizacionistički nacionalizam“, koji u Rusiji zastupa znatno šira politička grupacija koju on naziva „crveno-belo-braon koalicijom“, a s kojom stavove u pogledu Ukrajine dele čak i mnogi liberali, iz čega proizilazi predviđanje da bi se neprijateljstvo prema Ukrajini nastavilo i nakon Putina.²⁵ Prema Plohom, ruskom elitom danas dominiraju naslednici slavjanofila i antizapadnjaka, dok sukob samo učvršćuje ukrajinski nacionalni identitet i težnju ka nezavisnosti.²⁶ Autori koji aboliraju Rusiju uglavnom nisu skloni pojedinačnom nivou. Sakva pomenutim razlikovanjem ukrajinske krize i krize oko Ukrajine kombinuje državni i međunarodni nivo. Od Miršajmera bi se očekivalo da kao ofanzivni neorealista favorizuje sistemski nivo, ali se navođenjem liberalne ideologije kao uzroka neadekvatne američke politike spušta na državni. Čarap i Kolton kombinuju sistemski i državni pristup, ali ukazuju i na „dinamičku interakciju“ koja se odvija na ovom drugom, odnosno među spoljnim politikama aktera.²⁷ Najskloniji sistemskom pristupu je D'Anijeri, jer navodi bezbednosnu dilemu kao ključni uzrok sukoba, ali se obilato služi i državnim nivoom (pitanje demokratizacije, unutrašnjopolitička dinamika

²³ Videti: Kenneth N. Waltz, *Man, the State and War: a Theoretical Analysis* (with a foreword by Stephen M. Walt), Columbia University Press, New York, 2018 (1954). Konciznije obrazloženo, kod Naja: Joseph S. Nye, „Understanding International Conflicts: An Introduction to Theory and History“, 34–36.

²⁴ Andrew Wilson, „Ukraine Crisis: What It Means for the West“, 3, 195.

²⁵ Konkretno predviđanje je izneto ovde: Taras Kuzio, „Russian Nationalism and the Russian-Ukrainian War: Autocracy-Orthodoxy-Nationality“, 266.

²⁶ Serhii Plokhly, „The Gates of Europe: A History of Ukraine“, 353.

²⁷ Samuel Charap & Timothy J. Colton, *Everyone Loses: The Ukraine Crisis and the Ruinous Contest for Post-Soviet Eurasia*, 25.

kod aktera), dok je najskeptičniji prema pojedincu, ističući kako u njegovom pristupu lideri imaju manju slobodu nego što im druge analize pripisuju.²⁸

Usredsređivanje samo na jedan nivo analize, sleđenjem pravila parsimonije – da bi se „malim objasnilo mnogo“ – samo donekle može da bude rešenje. Za objašnjenje složenog fenomena kao što je rusko-ukrajinski sukob ipak je bolje kombinovati dva ili čak sva tri nivoa analize, tako da nije neobično što većina autora koja se bavi ovom temom to zaista i čini. Za početak je najvažnije znati za čim se traga na svakom od nivoa. Na međunarodnom/sistemskom nivou su bitna dva elementa: *struktura* – raspodela moći među jedinicama (državama) u međunarodnom sistemu, a posebno među sukobljenim stranama; i *proces* – obrasci i tipovi interakcije među jedinicama (i s njim povezano pitanje *legitimiteta* – koji su tipovi ponašanja i interakcije prihvatljivi).²⁹ Na državnom/jediničnom nivou bitni su svi unutrašnji činioци koji (zajedno sa onim s međunarodnog nivoa) oblikuju spoljne politike država, a posebno u pravcu da li se te politike mogu smatrati *status quo* (zadovoljnim postojećim stanjem), ili revizionističkim (teže izmeni postojećeg stanja).³⁰ Pri kombinovanju međunarodnog i državnog nivoa analize treba voditi računa i o njihovoj dinamičkoj interakciji, odnosno kako oni utiču jedan na drugi, ali i kako činioци sa državnog nivoa (i spoljne politike kao njihov proizvod) prisutni kod različitih sukobljenih strana utiču međusobno. Načelno, systemske činioце treba posmatrati kao one koji kreiraju uslove, odnosno omogućavaju i podstiču aktere na određeno spoljnopolitičko ponašanje, ali kakvo će ono zaista biti zavisi od odgovora aktera na te inpute, koji se oblikuje pre svega pod uticajem unutrašnjih činilaca. Tu dolazimo do pojedinačnog nivoa analize, jer su u praksi pojedinci – pre svega politički lideri – ti koji donose odluke u ime država kao kolektiviteta. Iako u načelu s rezervom uzimamo ulogu pojedinca u međunarodnoj politici, jer

²⁸ Paul D'Anieri, "Ukraine and Russia: From Civilized Divorce to Uncivil War", 8.

²⁹ O strukturi i procesu videti kod Naja: Joseph S. Nye, "Understanding International Conflicts: An Introduction to Theory and History", 36–37. O legitimitetu videti kod Kisindžera: Henry Kissinger, *World Order: Reflections on the Character of Nations and the Course of History*, Penguin Books, 2015 (2014), 9–10. Specifičan model sistemskog pristupa objašnjenju rusko-ukrajinskih odnosa, i to značajno pre najnovije eskalacije njihovog sukoba, ponudio je Semjuel Hantington (*Samuel P. Huntington*), kod koga su civilizacije, a ne države, osnovne jedinice svetskog sistema. U *Sukobu civilizacija* on je i Rusiju i Ukrajinu nazvao „pocepanim“ državama, u smislu njihove raspolućenosti između pripadnosti zapadnoj i posebnoj pravoslavnoj civilizaciji. No, definitivno svrstavši posthladnoratovsku Rusiju u pravoslavnu civilizaciju (nakon njenog raskida s zapadnom ideologijom komunizma), kojoj pripada i veći deo stanovništva Ukrajine, Hantington je dao, nažalost, neispunjeno predviđanje da je „ako se civilizacija računa, nasilje između Ukrajinaca i Rusa malo verovatno“, odnosno da je najverovatniji scenario opstanak ujedinjene, pocepane i s Rusijom bliske Ukrajine. Semjuel P. Hantington, *Sukob civilizacija i preoblikovanje svetskog poretka*, CID, Podgorica, Romanov, Banja Luka, 2000 (1996), 155–160, 184–187 (citat na strani 186).

smatramo njegovu slobodu odlučivanja bitno ograničenom delovanjem činilaca sa druga dva nivoa, istorija nam govori da se povremeno javljaju okolnosti kada ti činioци deluju na način da ostave pojedincu mnogo veću slobodu da oblikuje događaje (Hitler i Drugi svetski rat su svakako najpoznatiji primer). Zaključno za ovaj odeljak, o tome šta će od činilaca sa kog nivoa analize biti posmatrano kao ključno, zavisi i od teorijskog okvira kome autor pripada, što je ujedno i sledeće pitanje na koje skrećemo pažnju.

Pristupi prema teoriji – školi mišljenja

Teorijska orijentacija – pripadnost autora koji se bavi rusko-ukrajinskim sukobom određenoj školi mišljenja o međunarodnim odnosima – može biti eksplicitno navedena, ali i ne mora, već se može ustanoviti metateorijskom analizom njegovih argumenata. Ova analiza je svakako neophodna jer se autori katkad izjašnjavaju kao pripadnici jedne teorijske orijentacije, a svoje argumente zasnivaju na nekoj drugoj. Miršajmer je, recimo, teoretičar koji pripada ofanzivnom (neo)realizmu, kako se i sam izjašnjava, ali smo videli da potezanjem pitanja ideologije iskače iz neorealizma, pa i realizma uopšte. D'Anijeri sebe eksplicitno proglašava za neoklasičnog realistu, spajajući bezbednosnu dilemu kao sistemski činilac koji uslovljava međunarodnu politiku, sa unutrašnjim činioциma koji utiču na to kako će države na nju odgovoriti.³¹ On, međutim, u knjizi sa Kuziom otvoreno kritikuje realizam, posebno Miršajmera, uključivanjem u igru nacionalizma kao činioца (pod Kuziovim uticajem) priklanja se konstruktivizmu, a „demokratskim“ argumentom – da je uzrok sukoba to što Putinu smeta funkcionalna demokratija u Ukrajini, kao „loš primer“ za Rusiju – približava se liberalizmu.³² Liberalni argument o izvoru sukoba u Putinovom autoritarnom režimu, koji vode „neki vrlo čudni ljudi“, polittehnolozi koji nastoje da u Ukrajinu izvezu metode manipulacije i kontrole već primenjene u Rusiji, poteže i Vilson.³³ Sakva kombinuje realističke (širenje NATO na istok na štetu bezbednosnih interesa Rusije) i konstruktivističke argumente (sukob vizija ukrajinskog nacionalnog identiteta), mada ga pomenuti Kuzio i D'Anijeri smatraju i

³⁰ Videti za početak kod Naja o umerenim i revolucionarnim ciljevima država: Joseph S. Nye, „Understanding International Conflicts: An Introduction to Theory and History“, 37-39.

³¹ Paul D'Anieri, „Ukraine and Russia: From Civilized Divorce to Uncivil War“, 8.

³² O D'Anijeri/Kuziovoj kritici realističkog pristupa ukrajinskom sukobu, koja je na Miršajmerov račun posebno zanimljiva jer ga optužuje da svaljujući krivicu za ukrajinsku krizu na Zapad zapravo odstupa od realističkog argumenta. Videti: Taras Kuzio & Paul D'Anieri, „The Sources of Russia's Great Power Politics: Ukraine and the Challenge to the European Order“, 8-10. O „demokratskom argumentu“, videti: Ibid., 82-83.

³³ Andrew Wilson, „Ukraine Crisis: What It Means for the West“, 19-20.

„levičarem“.³⁴ Cigankov se izjašnjava kao konstruktivista (što i jeste s obzirom na favorizovanje škola spoljnopoličkog mišljenja kao glavnog činioca spoljne politike Rusije),³⁵ takvim se može smatrati i Subotić (zbog bavljenja narativima i, videćemo kasnije, „politikom istorije“), dok bi Plohi mogao da se oceni kao istoričar koji na eklektički način koristi koncepte međunarodnih odnosa, što naročito dolazi do izražaja u njegovoj najnovijoj knjizi.

Za različite međunarodne probleme u različitim kontekstima mogu da budu korisni i koncepti iz različitih škola mišljenja, te bi zato bilo štetno unapred ograničiti sebe samo na jednu, kada vidimo da čak i teoretičari koji sebe predstavljaju kao „tvrđi“ pripadnici određenih orijentacija (poput Miršajmera) itekako „pozajmljuju“ koncepte iz drugih.³⁶ Ipak, za rusko-ukrajinski sukob, kao zapravo prvi klasični međudržavni sukob većih razmera u posthladnoratovskom periodu, realizam smatramo najpodesnijim, makar kao polaznu tačku. Realizam se zasniva na nekoliko osnovnih pretpostavki o međunarodnim odnosima, koje su vidljivo na delu i u rusko-ukrajinskom sukobu: *država* je, bez konkurencije, najvažniji subjekt međunarodnih odnosa; međunarodni odnosi su *anarhični*, jer ne postoji svetska vlada koja bi bila nadređena državama; *moć* (makar bila i „meka“) je osnovni atribut države i „jedinica mere“ njene vrednosti na međunarodnoj sceni; *interes* je ono što države primarno slede nastupajući na svetskoj sceni – mogu slediti i druge vrednosti, ali ako to ide na štetu interesa, smanjuje se šansa za uspeh njihove spoljne politike; *sukob* je redovno stanje stvari u međunarodnim odnosima (*difolt*), upravo usled anarhičnosti sistema, suprotstavljenih interesa i borbe za moć među državama, dok je za uspostavljanje saradnje neophodan planski napor (*dizajn*). Kako dublja analiza rusko-ukrajinskog sukoba, međutim, podrazumeva da se razmotre i činioci poput identiteta, ideologija, narativa, političkih sistema, za šta su podesnije druge škole mišljenja, „solomonsko“ rešenje bilo bi pribegavanje pravcu pod nazivom *neoklasični realizam*. On kombinuje međunarodni i državni nivo analize, kako bi uzeo u obzir bitne nijanse razlika u spoljnim politikama država (ili jedne države u različitim periodima), te omogućio da se neki od korisnih koncepata bolje razvijenih kod drugih škola mišljenja inkorporiraju u pristup posredstvom državnog nivoa (na kome su ovi činioci i prisutni).³⁷ Naposljetku, da kažemo da

³⁴ Taras Kuzio & Paul D'Anieri, „The Sources of Russia's Great Power Politics: Ukraine and the Challenge to the European Order“, 5, 18.

³⁵ Videti: Andrei P. Tsygankov, *Russia's Foreign Policy: Change and Continuity in National Identity*, Rowman and Littlefield Publishers, Inc., Plimouth, 2010.

³⁶ To važi i za Naja, koji, iako lično liberal, vrlo korektno predstavlja i druge škole mišljenja i njihovu podesnost za analizu različitih međunarodnih problema. Videti: Joseph S. Nye, „Understanding International Conflicts: An Introduction to Theory and History“, 4–8.

³⁷ O neoklasičnom realizmu videti: Gideon Rose, „Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy“, *World Politics*, Vol. 51, No. 1, 1998, 144–172; Vladimir Trapara,

teorije međunarodnih odnosa, čak i kada se efikasno kombinuju, nisu svemoćne, te da postoji opasnost udaljavanja od stvarnosti ukoliko se bude robovalo neophodnosti opredeljenja za neku od etabliranih teorija (ili više njih). U društvenim naukama razboritost, zdrav razum i intuicija katkad umeju da budu korisniji za razumevanje stvarnosti od teorije.³⁸

Istorijski i aistorijski pristup

Poslednja podela bila bi na osnovu istorijskog i aistorijskog pristupa. U suštini je analizi svakog međunarodnog sukoba moguće pristupiti na dva načina: razmatranjem isključivo činilaca koji na njega deluju u sadašnjosti; vraćanjem u bližu ili dalju prošlost, kako bi se analizirala i njihova geneza, ili ustanovili i neki drugi činioци koji su, iako je njihovo dejstvo u međuvremenu prestalo, oblikovali putanju sukoba u pitanju. Logično je da će istoričari, poput Plohog, Kuzija ili Subotića, primenjivati istorijski pristup, ali će njima često nedostajati dubina analize kojom se odlikuju politikolozi. Politikološke analize rusko-ukrajinskog sukoba, međutim, često pate od aistorijskog pristupa, odnosno tek sporadičnog i selektivnog potezanja istorijskih činilaca, što se posebno odnosi na Sakvu i Vilsona, dok Čarap, Kolton i Miršajmer gotovo i da nemaju istorijske činioce u svojim analizama ovog sukoba. Prelazni slučaj je D'Anijeri, koji zapravo otvoreno kritikuje autore koji svoje analize počinju u 2013. godini (kada je počela prva ukrajinska kriza) i selektivno razmatraju ranije događaje, ali se i sâm u prošlost vraća samo do 1991, odnosno do raspada Sovjetskog Saveza, tako da je pitanje može li se i njegov pristup nazvati istorijskim.³⁹

Analiza rusko-ukrajinskog sukoba morala bi da bude istorijska u najpunijem mogućem smislu, te da ode unazad u prošlost sve do 9. veka i osnivanja Kijevske Rus, na čije se nasleđe danas pozivaju i Rusija i Ukrajina. Ovo zato što „jedinstvenost savremenog rusko-ukrajinskog sukoba, u odnosu na verovatno bilo koji drugi slučaj gde se jedna politička jedinica odupire dominaciji druge, jeste u tome što se obe pozivaju na potpuno istu političku jedinicu kao kolevku svoje državnosti“.⁴⁰ Nije neophodno da autor bude istoričar da bi primenio istorijski pristup – bitno je da iz istorije uzme elemente koje shodno ostalim, pre svega teorijskim aspektima primenjenog pristupa, smatra relevantnim za aktuelni sukob. Takva analiza predstavlja bi svojevrstni „dijalog između teorije i istorije“,

„Neoklasični realizam – realizam za 21. vek“, *Međunarodni problemi*, God. 69, Br. 2-3, 2017, 227-246.

³⁸ Videti: Slobodan Janković, *Angloamerička obmana: da li je izučavanje međunarodnih odnosa u sukobu sa stvarnošću?*, Catena Mundi, Beograd, 2017.

³⁹ Videti: Paul D'Anieri, "Ukraine and Russia: From Civilized Divorce to Uncivil War", 4-6.

⁴⁰ Vladimir Trapara, „Rusija i Ukrajina: poreklo jedne tragedije“, 47.

što je briljantna sintagma koju je Naj upotrebio za opis svoje knjige.⁴¹ Dva su načina na koje istorijski činioци mogu da budu relevantni: jedan je direktna relevantnost, tj. uticaj konkretnih istorijskih događaja i procesa na savremene; drugi je indirektna relevantnost, posredstvom tzv. „politike istorije“, odnosno savremenih narativa o prošlosti koji se formulišu u službi aktuelnih političkih ciljeva.⁴² Istorijski pristup podrazumeva korišćenje alata poput analogija, protivčinjeničnog rezonovanja i „levka izbora“. Analogije – upadljive sličnosti među vremenski udaljenim istorijskim događajima i procesima – se najčešće same nameću u toku proučavanja istorije, ali s njima treba biti oprezan usled razlike u kontekstu kod različitih epoha. Pri analogiji Rusko-ukrajinskog s nekim ratovima iz nešto dalje prošlosti (recimo Krimskim ili Rusko-japanskim), recimo, treba povesti računa o tome što su se oni dogodili pre 1945, kada je Poveljom UN zabranjena upotreba sile kao sredstvo rešavanja sporova i sticanja teritorija.⁴³ Protivčinjenično rezonovanje (*counterfactuals*), odnosno „šta bi bilo da je bilo“, podrazumeva misaoni eksperiment koristan za utvrđivanje uzroka sukoba jer polazi od pretpostavke da se neki događaj drugačije odigrao ili nije uopšte, pa onda razmatra kakav bi u tom slučaju bio dalji sled događaja.⁴⁴ Napokon, kako je uz utvrđivanje uzroka rusko-ukrajinskog sukoba bitno utvrditi i putanju dolaska do njegove tragične eskalacije, korisno sredstvo je i levak izbora (*funnel of choices*), odnosno opseg opcija na raspolaganju političkim odlučiocima, koji se u toku vremena može smanjivati (sužavanje levka), što povećava verovatnoću eskalacije sukoba, ili povećavati (širenje levka), što bi pružilo šansu da se izbegne eskalacija.⁴⁵

⁴¹ Joseph S. Nye, „Understanding International Conflicts: An Introduction to Theory and History“, 11.

⁴² Milan Subotić nudi definiciju „politike istorije“ kao „zloupotrebe istorije kao sredstva za održanje ili sticanje političke vlasti, za njenu legitimizaciju, kao i za političku mobilizaciju stanovništva“, a rat u Ukrajini smatra „nastavkom ‘politike istorije’ drugim sredstvima“. Милан Суботић, „Napred, u prošlost: studije o politici istorije u Poljskoj, Ukrajini i Rusiji“, 12, 96.

⁴³ Jedno od rešenja kojima autori pribegavaju je da svoje analogije ne izvode eksplicitno, već ih nagoveštavaju „između redova“. Tako npr. Plohi u jednoj od svojih ranijih knjiga navodi epizodu o brutalnom moskovskom uništenju Novgorodske republike bez eksplicitnog izvođenja iz nje zaključka relevantnog za sadašnjost, da bi u svojoj novoj knjizi to ipak učinio, rekavši da je „nezavisna ruska država, rođena iz borbe Moskve i Novgoroda, proizašla iz pobeде autokratije nad demokratijom“. Serhii Plokyh, „Lost Kingdom: A History of Russian Nationalism from Ivan the Great to Vladimir Putin“, 20–22; Serhii Plokyh, „The Russo-Ukrainian War: The Return of History“, 5.

⁴⁴ Prema Naju, za uspešno protivčinjenično rezonovanje bitno je zadovoljiti četiri kriterijuma: izvodljivost (ne može se pretpostavljati nemoguće), bliskost u vremenu (što su događaji međusobno vremenski udaljeniji, veći je i opseg mogućih scenarija koji bi se odigrali u međuvremenu), odnos s teorijom i zasnovanost na činjenicama. Joseph S. Nye, „Understanding International Conflicts: An Introduction to Theory and History“, 50–53.

⁴⁵ Videti: Ibid., 78–79.

Geopolitički pristup

Na kraju ostaje da razmotrimo i pristup koji ostaje izvan navedenih podela, jer ga u manjoj ili većoj meri koriste gotovo svi autori koji se bave rusko-ukrajinskim sukobom, nezavisno od toga na kojoj se strani u tim podelama nalaze.⁴⁶ Geopolitički pristup u najopštijem smislu podrazumeva analizu uticaja geografskih činilaca na političke fenomene, a za rusko-ukrajinski sukob je naročito značajan usled specifičnog geografskog položaja koji kroz istoriju i danas zauzima Ukrajina, a pomoću kog značajnim delom mogu da se objasne sukobi koji su se vodili i vode na njenoj teritoriji i oko nje. Već i sam naziv Ukrajina doslovno znači „granična zemlja“. Ona je ulogu granice u geopolitičkom smislu, oko koje su se vodile borbe imperija, velikih sila i organizovanih religija za sfere uticaja, igrala u najvećem delu svog postojanja (sem možda za vreme Hladnog rata, kada se Ukrajinska SSR našla duboko u pozadini „gvozdene zavese“ koja je delila istočnu i zapadnu sferu uticaja).⁴⁷ Klasik geopolitike, čija je koncepcija najpodesnija za analizu savremenog rusko-ukrajinskog sukoba, jeste Halford Makinder (*Halford J. Mackinder*). On je po završetku Prvog svetskog rata područje Istočne Evrope (spoj baltičkog i crnomorskog sliva) označio kao prečicu za ovladavanje „predelom srca“ (*Heartland*) evroazijskog kopna, a nakon toga i svetom. Sprečavanje bilo Nemačke bilo Rusije da u potpunosti ovlada područjem Istočne Evrope, prema Makinderu trebalo je da bude osnovni zadatak pomorskih sila (Velike Britanije i SAD), te je stoga predložio formiranje niza manjih država na tom području (među njima i Ukrajine, čija teritorija leži upravo u njegovom središtu), koje bi razdvojile ova dva evropska kontinentalna kolosa.⁴⁸ Ako ovu koncepciju primenimo na savremeni rusko-ukrajinski i rusko-zapadni sukob oko Ukrajine, dolazimo do toga da deo objašnjenja ovih sukoba leži u borbi Rusije i političkog Zapada oko kontrole nad Istočnom Evropom, odnosno u želji Rusije da spreči američko/zapadno ovladavanje Ukrajinom kao središnjom zemljom Istočne Evrope, koje bi poslužilo kao prečica za njenu kasniju kontrolu i same Rusije (koja se prostire preko

⁴⁶ U tome od onih koje smo pominjali prednjače Bžežinski, Hantington, Miršajmer, Plohi, Sakva, Čarap i Kolton, kao i Trapara. Bžežinski je, recimo, 90-ih godina prošlog veka Ukrajinu svrstao među „geopolitičke stožere“ – države osetljivog geografskog položaja koje mogu da utiču na ponašanje većih sila („geostateških igrača“). Zbignjev Bžežinski, „Velika šahovska tabla“, 42, 47.

⁴⁷ Zapravo je njena teritorija poimana kao granica „civilizacije“ i „varvarstva“ još u doba antičke Grčke i Rima, dakle mnogo pre nastanka Ukrajine, Rusije, odnosno Kijevske Rus kao njihove preteče. Videti: Serhii Plokyh, „The Gates of Europe: A History of Ukraine“, 3–12. Za analizu Ukrajine kao granice u geopolitičkom smislu. Videti: Vladimir Trapara, „Rusija i Ukrajina: poreklo jedne tragedije“, 31–34.

⁴⁸ Halford J. Mackinder, *Democratic Ideals and Reality*, Faber and Faber, 2009 (1919), 120–121, 148–166.

najvećeg dela evroazijskog „predela srca“, kao prečice ka ovladavanju čitavim svetom).⁴⁹ Naravno, koliko god da se čini logičnim i korisnim, geopolitički pristup nikako ne bi smeo da bude jedini oslonac u razumevanju rusko-ukrajinskog sukoba (što bi onda bio tzv. geografski determinizam), već ga treba uklopiti sa nekim od ostalih pristupa koje smo naveli i analizirali.

Zaključak

Shodno izvedenom razmatranju različitih pristupa rusko-ukrajinskom sukobu, možemo da sugerišemo da bi se optimalan pristup razumevanju ove goruće teme sastojao od pet elemenata. Prvo – ne bi *a priori* „dodelio krivicu“ nijednoj od strana, već bi ustanovio elemente odgovornosti kod svake od njih, razvijene u toku geneze sukoba, ali bi ostavio mogućnost da analiza pokaže da je jedna strana „odgovornija“ od druge, dok bi ujedno dozvolio „koegzistenciju“ odgovornosti samih aktera i sistemskih činilaca nezavisnih od njihove volje. Drugo – uzeo bi u obzir sva tri nivoa analize, uz dozu skepse prema pojedinačnom, što bi podrazumevalo da se adekvatno istraži da li širi kontekst omogućava pojedincu – političkom odlučiocu dovoljnu slobodu delovanja da bi se ono moglo posmatrati kao nezavisan uzrok sukoba. Treće – favorizovao bi realizam kao najpodesniju školu mišljenja za analizu pomenutog sukoba, što ni u kom slučaju ne bi isključilo i koncepte razvijene u drugim školama, a za takvu kombinaciju najbolji bi bio neoklasični realizam kao pravac. Četvrto – pristup razumevanju rusko-ukrajinskog sukoba morao bi da bude istorijski u punom smislu te reči, te da se upusti u dublje proučavanje rusko-ukrajinske istorije, sve do srednjovekovne Rus kao preteče današnjih sukobljenih država. I peto – pristup bi morao da bude i geopolitički, ali bez geografskog determinizma, već uz uklapanje klasičnih geopolitičkih koncepata (pre svega Makiderovog) u matricu drugih navedenih pristupa. Ponovićemo i da je za pravilno razumevanje nužno razlikovati aktuelni Rusko-ukrajinski rat od dugotrajnijeg rusko-ukrajinskog sukoba čiji je ovaj samo kulminacija, jer svaki od njih ima svoje uzroke, koji se ne moraju poklapati, a i ako se poklapaju mogu imati različitu „težinu“ u svakom od slučajeva. Zašto su se Rusija i Ukrajina našle u sukobu, i zašto je izbio ovaj i ovakav Rusko-ukrajinski rat su, dakle, dva odvojena (mada usko povezana) istraživačka pitanja. Za sam kraj, ukazali bismo i na to da bi pri razumevanju sukoba trebalo napraviti razliku između njegovih neposrednih povoda i dubljih uzroka, odnosno njegovih različitih faza, uključujući i aktuelni rat. Ovo je bitno kako bi se odgovorilo na pitanja

⁴⁹ Videti: Vladimir Trapara, „Savremeni značaj Makiderovog koncepta Istočne Evrope: slučaj ukrajinske krize“, *Međunarodna politika*, God. 65, Br. 1155–1156, 2014, 26–43.

poput onog je li sukob/rat bio neizbežan i – u praktičnom smislu još važnijeg – šta je potrebno da se on prevaziđe, jer je uticaj dubljih uzroka teže izbeći i otkloniti nego kada je reč o konkretnim povodima.⁵⁰

Rad je nastao u okviru naučnoistraživačkog projekta „Srbija i izazovi u međunarodnim odnosima 2024. godine“, koji finansira Ministarstvo nauke, tehnološkog razvoja i inovacija Republike Srbije, a realizuje Institut za međunarodnu politiku i privredu tokom 2024. godine.

Bibliografija

- Bžežinski Zbignjev, *Velika šahovska tabla*, CID, Podgorica, Romanov, Banja Luka, 2001 (1997).
- Charap Samuel & Timothy J. Colton, *Everyone Loses: The Ukraine Crisis and the Ruinous Contest for Post-Soviet Eurasia*, The International Institute for Strategic Studies, London, 2017.
- D'Anieri Paul, *Ukraine and Russia: From Civilized Divorce to Uncivil War*, Cambridge University Press, Cambridge, 2019.
- Hantington Semjuel P., *Sukob civilizacija i preoblikovanje svetskog poretka*, CID, Podgorica, Romanov, Banja Luka, 2000 (1996).
- Janković Slobodan, *Angloamerička obmana: da li je izučavanje međunarodnih odnosa u sukobu sa stvarnošću?*, Catena Mundi, Beograd, 2017.
- Kissinger Henry, *World Order: Reflections on the Character of Nations and the Course of History*, Penguin Books, 2015 (2014).
- Kuzio Taras, *Russian Nationalism and the Russian-Ukrainian War: Autocracy-Orthodoxy-Nationality*, Routledge, London and New York, 2022.
- Kuzio Taras & Paul D'Anieri, *The Sources of Russia's Great Power Politics: Ukraine and the Challenge to the European Order*, E-International Relations Publishing, Bristol, 2018.
- Mackinder Halford J., *Democratic Ideals and Reality*, Faber and Faber, 2009 (1919).
- Mearsheimer John J., "Why the Ukraine Crisis is the West's Fault: The Liberal Delusions That Provoked Putin", *Foreign Affairs*, September-October 2014, 1-12.
- Nedić Pavle i Nebojša Vuković, „Plivanje protiv struje: argumenti Džona Miršajmera o odgovornosti za rat u Ukrajini“, u: *Rat u Ukrajini: ono što*

⁵⁰ O dubljim i srednjim uzrocima, te neposrednim povodima sukoba, videti: Joseph S. Nye, *Understanding International Conflicts: An Introduction to Theory and History*, op. cit., p. 74.

- znamo i ono što ne znamo, Nebojša Vuković i Mihajlo Kopanja (urs.), Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2023, 249–262.
- Nye Joseph S, *Understanding International Conflicts: An Introduction to Theory and History*, Longman, New York, 2003 (fourth edition).
- Plokh Serhii, *Lost Kingdom: A History of Russian Nationalism from Ivan the Great to Vladimir Putin*, Penguin Books, 2017 (e-book).
- Plokh Serhii, *The Gates of Europe: A History of Ukraine*, Basic Books, New York, 2015.
- Plokh Serhii, *The Russo-Ukrainian War: The Return of History*, W. W. Norton and Company, 2023.
- Rose Gideon, "Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy", *World Politics*, Vol. 51, No. 1, 1998, 144–172.
- Sakwa Richard, *Frontline Ukraine: Crisis in the Borderlands*, I. B. Taurus, 2014 (e-book).
- Subotić Milan, *Napred, u prošlost: studije o politici istorije u Poljskoj, Ukrajini i Rusiji*, Fabrika knjiga, Pešćanik, Beograd, 2019.
- Trapara Vladimir, „Neoklasični realizam – realizam za 21. vek“, *Međunarodni problemi*, god. 69, br. 2–3, 2017, str. 227–246.
- Trapara Vladimir, *Rusija i Ukrajina: poreklo jedne tragedije*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2023.
- Trapara Vladimir, „Savremeni značaj Makinderovog koncepta Istočne Evrope: slučaj ukrajinske krize“, *Međunarodna politika*, God. 65, Br. 1155–1156, 2014, 26–43.
- Tsygankov Andrei P., *Russia's Foreign Policy: Change and Continuity in National Identity*, Rowman and Littlefield Publishers, Inc., Plymouth, 2010.
- Tsygankov Andrei P., "The Harvest of Globalism: How Russia Can Move from Confrontation to Construction", *Russia in Global Affairs*, Vol. 20, No. 3, 2022, 60–70.
- Waltz Kenneth N., *Man, the State and War: a Theoretical Analysis* (with a foreword by Stephen M. Walt), Columbia University Press, New York, 2018 (1954).
- Wilson Andrew, *Ukraine Crisis: What It Means for the West*, Yale University Press, New Haven and London, 2014.